

ÇÖN TAŞ *

Bübüra Abıkanova 1928 yılında Kırgızistan'ın Alamüdin bölgesinde doğmuş ve halen başkent Bişkek şehrinde yaşayan bir emekli idi.

Bübüra Hanım bir vesileyle çevresindekilere, çocukluğunda gördüğü, bildiği ama halkın henüz bilmediği, dikkat etmediği bazı olayları anlatmadığına pişman olduğunu söylemiş. Bunu öğrendiğimde kendisiyle tanışmak ve onun, yüreğini senelerdir sızlattığını söylediği sırlarını öğrenmek için onunla buluştum. **

Bübüra Abla'nın bana anlattıklarına göre babası Abıkan Kıdıraliyev (1897-1973) 1932'den 1940'a kadar, şimdi "Çön Taş" Kayak Merkezi olarak bilinen, o zamanki GPU-MVD ***'nin misafirhanesi olarak kullanılan binada çalışmış. Babası, yazları misafirhane için getirilen hayvanlara bakıp, kışın da bu eve bekçilik yapıyormuş.

1937-38 senesi kış aylarında misafirhanede Kıdıraliyev ailesinden başka kimse olmamasına rağmen, A. Kıdıraliyev ailesini 15-20 günlüğüne Kaşka-Suu Köyündeki bir arkadaşının evine götürmüştü. Ailesine onları oraya niçin götürdüğüne dair hiçbir bilgi vermemiş.

Kıdıraliyev ailesi geri döndükten sonra Küçük Bübüra misafirhane yanındaki iki katlı kerpiç fabrikasının temelini kadar yıkıldığını, geceleri köpeklerin orada toplanarak havladıklarını fark etmiş. Bahar gelince oraya insan yaklaşamaz duruma gelmiş. Çünkü oradan çok kötü kokular yükseliyormuş.

Taş-Töbö (Taş Tepe) köyündeki okulda dersler başladığında B. Abıkonava sınıf arkadaşlarından 15-20 gün boyunca geceleri eski kerpiç fabrikasına arka arkaya kamyonların geldiğini duymuş. Kamyonlar geldiğinde köy halkının evinden dışarı çıkmasının yasaklandığını ve polisler tarafından nöbet tutulduğunu öğrenmiş.

Bübüra Ablanın ailesi baba Kıdıraliyev'in karakterinde tuhaf değişiklikler hissetmişler. O geceleri eski kerpiç fabrikasına gidip gömülen ölümlere Kur'an okuyormuş ve eve döndüğünde de hep ağlıyormuş. Karakterindeki bu değişikliklerin sebepleri kendisine sorduklarında "eski kerpiç fabrikasının yıkıntıları altında birçok ölümler bulunuyor" diye

B.D. ABDİRRAHMANOV

Bişkek Emn.. Md. B. Başkanı

Kırgız Türkçesinden Aktaranlar

Nurgül MOLDOLİYEVA

Arslan KÜÇÜKYILDIZ-Tuğba EKİCİ

cevaplandırmış. Bu ölümlerin arasında yakın akrabası Ş. İmanaliy' in de olma ihtimalinden bahsetmiş.

A. Kıdıraliyev bu korkunç olayları ailesine anlatmış ama ailesinin bu olayları başkalarına anlatmasını yasaklamış.

Fakat 1973 yılında A. Kıdıraliyev ölüm döşeğinde yatarken, kızı Bübüra'ya o zamanki Stalin yönetiminin kurbanlarının gömüldüğü yeri hiç kimseye söyleyemeden ve göstermeden öleceğine pişman olduğunu söylemiştir. İşte bu yüzden bütün ülkede siyasi suçlamalarla öldürülmüş insanların suçsuz ve boş yere öldürüldüklerini ispatlama işi, bir komite tarafından ele alınırken Bübüra Hanım KGB ile işbirliği yaparak öldürülenlerin hepsinin gömüldüğü yeri göstermeye hazır olduğunu bana söyledi. Hiç suçları yokken öldürülmüş bazı insanların, Çön Taş köyünün etrafına gömüldüğüne dair söylentiler yayılmıştı ama, onların gömüldüğü yeri tam olarak kimse göstermemişti. Zaten, bazıları ispatlanması zor diye düşünerek bununla uğraşmayı istememişlerdi. Komitenin yöneticileri bu işi bir kere daha gözden geçirmeye karar verdiler. İlk olarak dosyalarından 1930 yılında öldürülenlerin gömüldükleri yeri aradık. Arşivden bu insanlar hakkındaki evraklar bulunamadı. Bununla birlikte ölümler şehrin dışına gömüldü diye kayıtlar vardır. Elbette bu durum bize nasıl bir yol takip edeceğimizi gösterdi.

Bu kadar bilgiyle bu işi öylece durdurmak mümkündü. Ölümlerin gömüldüğü yeri aramak benim görevim de değildi. Fakat ben insanlık görevimi üstün tutarak elimden gelen herşeyi yapmaya çalıştım. Haber aldım, bilgi verdim. Sonunda Bübüra Hanım ile baharın sonunda buluşmaya karar verdik.

Nisan ayının sonunda komitenin memurları ile Bübüra Abla'yı Çön-Taş'a götürdük. Oraya yaklaştığımızda Ablamızın çok heyecanlandığı dikkatimizi çekti. Çünkü bundan 53 sene önce o korkunç olayı yaşadığı yere geri dönmüştü. Yarım asır boyunca bu acı olayın sırrını ağır bir yük olarak taşımış ve oldukça zorlanmıştı. Bübüra Abla olayı bana anlattığında ben O'na inanarak elimden gelenin hepsini yapacağıma söz verdim ve o da bana inandı.

Çön-Taş kayak merkezine geldik. Bübüra Abla bizi çocukluk yıllarının geçtiği yerlere götürdü. Orada zamanın İç İşleri Bakanlığının misafirhanesinin yaya yolunu, çamaşırhanesini, buz parçalarından yapılmış buzhanenin yerini ve Lostmanov'un odasını gösterdi. O sırada Bübüra Abla'nın neler düşündüğünü kim bilebilir? Belki anne babasını hatırladı, belki de 38'li yılları hatırladı, bilinmez ama çok düşünceli ve üzgün olduğu her halinden belli oluyordu. Bübüra dağdan gelincik toplayarak eski kerpiç kırıklarının bulunduğu yere koydu. Şehre dönerken kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Bübüra Abla gelişmelerin gidişatından kendisini de haberdar etmemizi rica etti.

Bu tespitten sonra cesetleri aramak üzere yapılacak kazılar için hazırlık yapmaya başladık. Komitede kazı işleriyle uğraşabilecek tecrübeli kimse yoktu. Bunun için Kırgızistan Devlet Üniversitesinin tanınmış arkeologu M.İ. Moskalev'e başvurmamı tavsiye ettiler. Kazı yapılmasının gerektiğine bazı meslektaşlarının gönüllü olmadıklarını öğrenince yöneticilerimden izinsiz Moskalev ile Çön-Taş'a gitmeye ve ne olduğu belli olmayan yeri kazmaya mecbur oldum.

Bu işlere artık alışmış olan arkeolog gönüllü çalışarak kısa zamanda kerpiç ocağının bir bölümünü buldu. 30 cm derinlikten insan cesedi bulundu. Kafatasında iki kurşun deliği vardı. Bu şüpheleri ortadan kaldıran önemli bir delil sayıldı. Burada daha çok insanın cesedinin bulunacağını tahmin ettik.

Bu gelişmeler üzerine şehre dönüp yöneticilere durumu anlattıktan sonra onlarda bu olayla ilgilenmeye başladılar. Ertesi gün bölüm başkanı ile birlikte kazılacak olan yere gittik.

Sonunda bu iş herkesin ilgisini çekmiş ve işçiler toplanmıştı. Elde edilen bilgilere göre Adalet Bakanlığınca bulunan cesetlerin gerçek suçlarının soruşturulması görevi verilmesi gerekiyordu. Ama bu görevi vermek istemedik. Sovyetler Birliği'ndeki ve ülkedeki siyasi durum ile KGB çevresindeki dedikodulardan dolayı komite tarafından çok temiz işlerin yapılması gerekiyordu. Bunun için komitenin çalışmalarının önemini gösteren iş-

lerin yapılması için çok çaba harcamamız gerekti. Komite Başkanı Asankulov bunu açıkça anlamıştı.

İlk günlerde kazı işinin yapıldığı yere halkın ileri gelenler ve basın çağrıldı. Bunun birinci sebebi sonradan bizi suçlamamaları içindi. İkinci sebep de komitenin çalışmalarını topluma duyurmaktı.

Devlet komisyonu düzenlendi. Ama komisyon cesetleri tekrar gömmek için kurulmuş gibi oldu.

Kazma işinin ilk gününde çağrılanların önünde yedi kişinin cesedi bulundu. Cesetlerin karışıklığına bakıldığında burası insanın gömüldüğü bir mezar değil cesetlerin gelişi güzel atıldığı bir yere benziyordu.

Ertesi gün kazma işlerini işçiler yaptı. On kişinin cesedi daha bulundu. Benim için bunların hepsini yazmak değil, hatırlamak bile çok acıdır. O günlerde üzgündüm ve çok derin düşüncelerin kucagındaydım. Geceleri kafatası görüntüleri gözümün önünden gitmiyordu. Sanki "niçin bizi yattığımız yerde huzursuz ediyorsunuz" diyorlardı. Ben onlara "Sizleri saygıyla, törenle, size yakışır bir şekilde görmek istiyorum" diyebilmek istiyordum. Buna benzer hislere bu kazıya katılanların hepsi kapıldı. Birkaç gün sonra komiteye yargıtaydan ve NKVD'nin (İç İşleri Bakanlığı) memurları katıldı.

Bulunan cesetlerin toplam sayısını baş kemiklerini sayarak hesapladık. Cesetler gelişi güzel gömüldüğü için başka kemikler ile hesaplamak mümkün değildi. İkinci gün baş kemiklerinin birinde altın dişler bulundu ve bu özellikte on tane baş kemiği daha bulundu. Altın dişlerin cesetler üstünde bulunması cesetlerin yüksek görevdeki insanlara ait olduğunu ispatlıyordu. Çünkü 30'lu yıllarda altın dişleri herkes yaptırılmıyordu. Bu gelişmeleri duyanlar, vurulan babalarının, akrabalarının dişlerini hatırlamaya çalıştılar. Mesela, Çon-Taş'ta ceseti bulunan C. Abdırâhmanov'un kızları, babalarının altın dişleri olduğunu söylediler:

Kazının yapıldığı yer daha derin kazıldıkça cesetler daha çok bulunmaya başlandı ve yanlarında bulunan eşyalar bu insanların 30'lu yıllarda vurulanlar olduğunu ispatladı. Mesela bulunan eşya-

lar arasında 20'li 30'lu yıllarda kullanılan 3, 15, 20 demir kuruşlar, sigara dipleri vardı. Ayrıca demirden yapılmış bardaklar, tencereler, kaşıklar, hapistekilerin vurulmaya, eşyaları ile birlikte getirildiklerini ispatlıyordu. Bir cesete dikkatlice bağlanmış bir torba farkedip çok heyecanlandık. Onu yavaşça açtığımızda içinde gri bir kerpiç parçası ile tahtadan yapılmış bir kaşık çıktı. Kerpiç parçasına benzeyen şeyin hapisteyken yakın bir akrabası tarafından verilmiş ekmeğin parçası olduğu anlaşıldı. Demek ki merhum ekmeği yemeye fırsat bulamadan öldürülmüştü.

Siyasi yönden bakıldığında o merhumların içinde devlet büyükleri, parti yöneticileri de vardı. Bunu 30'lu yıllarda yöneticilerin giydiği askeri üniformaların orada yatan bazı cesetlerin üstünden çıkması ispatlıyordu.

Bazı kafataslarında kalan saçlar ve antropolojik işaretler ile bunların Moğol ve Avrupa ırkından olan insanların cesetleri olduğu anlaşıldı. Sonunda bunları suçlama belgeleri bulundu ve bu belgeler ile 137 insanın soyadları ispatlandı. İçlerinde Kırgızlar, Ruslar, Almanlar, Uygurlar ve Koreliler vardı.

Bu insanlar farklı farklı insanlardı. Ama bir kadere bağlanıp Stalin rejiminin kanlı değirmeninde ezilip bir ocağın içine gömüldüler.

Siyasi sisteme göre onlar "Halk düşmanı" sayılmış ve buna göre cezalar verilmişti. Bugün NKVD'nin yöneticilerinin 30'lu yıllarda hapsedilen insanlara kendilerinin ortaya çıkardıkları "karşı inkılapçı birliğin üyesi" dedirtmek için işkence yaptıkları bizim için bir sır değildi. Bunun için insanlara işkencenin çeşitli yolları denenmiştir. 53 sene sonra Çon-Taş'ta bulunan cesetler vardı.

Çıkarılan cesetler hemen orada incelendi. Moskalev vurulanların yaklaşık olarak yaşını, ırkını, bazı özelliklerini hemen tanımlamaya başladı. Sıradaki ceset çıkarılırken Moskalev merhumun ayak kemiğinin ölmeden önce kırıldığını farketti. Ama diğer ayak kemiğinin kırığı ölmeden önce düzelmişti. Demek ki bu insan hapsedilene kadar topallıyordu. Sonradan gazeteci Ş. Camansariev

kendi abisi Asanbay Camansariiev'in -137 merhumundan birisi- topalladığını söyledi.

Bunlar Stalin rejiminin acınacak kurbanlarıydılar. Bu işler yapılırken NKVD' nin kadroları hep değiştirilmiş ve "gerekli-özel" elemanlar göreve getirilmiştir. Böylelikle yapılan işleri sessiz ve derinden yapmışlardır. Amirlerinden korkan yöneticiler kendi canlarını korumak için herşeyi yapmaya razı olmuşlardır.

Çizgiden çıkmış bu birliğin amacı sözde "Halk düşmanlarını" aramaktan başka birşey değildi. Ürettikleri maddelerin sayısını abartarak gösteren bazı fabrikalar gibi NKVD de aksi inkılap birliklerini, casusları, zararlıları çok göstermeye, planlarını önemli ve etkili göstererek kendilerini öne çıkarmaya çalışmışlardır.

Bunların neticesinde Çek' lerin kerpiç yapmak için kurdukları 3,5x3,5m. ölçüsündeki ocak, vilayet komitesi sekreterlerinin, halk komiserlerinin, işçilerin mezarı olmuştu.

İki metre derinliğe inildiğinde artık giysilerin uçları görünmeye başladı. Ayrıca kibrit kutuları, sigara ve sigara kutuları bulundu. Bulunanlar bozulmadan bugüne gelebilmişti. Bu arada ocağın alınan bir avuç toprak incelemeye alındı.

Bu derinlikten değişik ve çok pis kokuların geldiğini farkettiler. Bu durumda işe devam etmek tehlikeli idi. Arkeolog bu kokunun bir ölünün bozulup çürümesinden ya da bulaşan herhangi bir hastalıktan kaynaklandığını tahmin etti. Vurulanların arasında sibir ülseri ve uçuk gibi hastalıkların olup olmadığını kimse bilemezdi. Böyle hastalıkların mikropları uygun şartlarda uzun süre ölmeyebilirdi. Durum böyle olunca kazma işini bırakıp durumu yöneticilerimize bildirdik. Ertesi gün tahlil merkezinden doktorlar gelerek ocağın içinden

toprak örneği aldılar. Ama sonucu üç haftadan önce alamayacaktık. Bu ekip için çok uzun bir süre idi. Kendi aramızda anlaşarak, doktorun tavsiyelerine ve emniyetin kurallarına uyararak işe devam etme kararı aldık.

Kazının bu aşamasında suçlamaların yazıldığı ilk belge olan yazılmış ve yırtılmış bir kağıt bulduk. Bu, Ç.Abdırrahmanov'u suçlama belgesi idi.

Bence bu araştırmamızdaki mühim bir olaydı. Önemli bir suçlama belgesi bulunmuş ve bu özel belge 53 sene boyunca toprağın altında olmasına rağmen çok iyi korunmuştu. Böyle bir olayla karşılaşmayı hiç beklemiyorduk. İnsanların toplu gömüldüğü yerlerde dahi mesela, Beyaz Rusya'daki Kuronati'da bile böyle belgeler bulunamamıştı. Bu suçlama belgeleri B. Abıkanova'nın ölülerin buraya gömüldüğüne dair anlattıklarını tamamen ispatlıyordu. Sonradan böyle suçlama belgeleri bulunduğu şüphelenenler de oldu. Biz bulunan eşyaların ve belgelerin kanıt olması ve belge olarak kalması için bulunan herşeyi video kasete aldık.

Bundan sonra bulunan ikinci belge ise Törekul Aytmatov'u suçlama belgesi idi. Abdırrahma-nov'u suçlama belgesi yazılmış yırtılmıştı ama Aytmatov'u suçlama belgesi tam olarak saklanmış hatta birkaç kağıda birden yazılmıştı. Merhumu Sosyal-Turan Partisindedir ve casusluk yapmıştır vb. suçlarla suçlanmışlardı.

Bu birkaç suçlama belgesini bulmakla işimiz kolaylaştı. Bu belgeleri KGB'nin arşivindeki belgeler ile Çön-Taş'taki gömülen başka insanların adı-soyadını karşılaştırmak için kullandık.

Ocağın içinden iki hafta sonra en son cesetler çıkarıldı. Kazma işi uzun sürdü ama, sonucu tarih için büyük rol oynadı.

Dipnotlar

* Çön-Taş: Büyük, Ulu Taş (harfi nazal olarak okunacaktır.)

** Bübüra Hanım bildiklerini ilk olarak köylere muallimine anlatmış daha sonra KGB yetkilisi çıkıp gelince çok korkmuş yine de büyük bir cesaretle bildiklerini anlatmıştır. Kendisinin bana anlattığına göre

bu kerpiç fabrikasının üzerinde göğe doğru uzanan yemyeşil, nur diye adlandırdığı çok güzel bir ışık görmüşlerdir. (A. Küçükyıldız'ın notu)

*** GPU -MVD (Sonraki dönemlerde NKVD): İç İşleri Bakanlığı

**** KGB Emniyet Müdürlüğü